

Robert Skenderović

Uloga jezika u nacionalnim integracijama Hrvata i Srba u ugarskom Podunavlju

Pitanje jezika je imalo veoma važnu ulogu u nacionalnim integracijama hrvatskoga i srpskog naroda, što je vidljivo i iz toga da je o sličnostima i razlikama hrvatskoga i srpskog književnog jezika te o lingvističkim i socio-lingvističkim aspektima njihova razvoja napisano uistinu mnogo knjiga i članaka. *Podunavski Hrvati* su u tim pitanjima igrali marginalnu ulogu, pa proučavanje njihova odnosa prema problemu književnog jezika posve sigurno ne može dati važne odgovore na brojna pitanja koja se javljaju u hrvatsko-srpskim raspravama o jeziku, ali može ponuditi jedan novi diskurs koji otkriva nove činjenice u vezi s hrvatskima nacionalnim integracijama i povijesti hrvatsko-srpskih odnosa.

Danas je jasno da jezici, govorni i pisani, kroz povijest čovječanstva nisu bili samo medij komunikacije nego i sredstvo kojim su vladajući elite i institucije širile svoju ideologiju i ostvarivale svoju dominaciju. Stvarna moć jezika i pisane riječi otkrile se, pak, tek u 15. st. kada je izumljen tiskarski stroj. Protestantska reformacija i katolička protureformacija pokazale su tada prvi put snagu novoga medija: pokazalo se da tiskane vjerske brošure imaju gotovo jednaku važnost kao i dobro uvježbane vojske. No, za potpuno ostvarenje propagandnih planova putem tiskanih medija trebalo je ostvariti još dvije pretpostavke: opismeniti široke mase i iz vernakulara oblikovati književne jezike, što se počelo ostvarivati tijekom 17. i 18. stoljeća, osobito potkraj 18. st. nakon industrijske revolucije, dakle modernizacije europskog društva i stvaranja novih društvenih odnosa. Tada su i književni jezici zadobili posve

novu ulogu – sredstva homogenizacije modernih nacija, ali i asimilacije etničkih manjina. Jezik je u tom procesu bio samo dio širega kulturnog identiteta koji su mlade nacije nametale svojim manjinama. Taj se proces odvijao i u Ugarskoj, gdje su stotine tisuća Nijemaca, Židova, Slovaka, Srba i Hrvata odbacile vlastiti etnički identitet te prihvatile mađarski jezik i kulturu. U 19. st. nastaje, stoga, ogromna asimilacija nacionalnih manjina koje se nisu mogle oduprijeti privlačnoj sili dominantnih nacija. Opstali su samo oni narodi i nacionalne manjine koji su imali dovoljno snage da oblikuju i očuvaju svoju kulturu.

1. Jezično pitanje u Ugarskoj tijekom 19. stoljeća

Procesi nametanja jezičnoga i kulturnog identiteta nacionalno neopredijeljenima ili kulturno inferiornim etničkim skupinama dogodili su se i u ugarskom Podunavlju gdje su tijekom 19. st. svoj utjecaj širila čak tri kulturno-politička središta: Zagreb, Beograd i Budimpešta. To je za *podunavske Hrvate* bila posve nova situacija, jer do tada su živjeli u jezično tolerantnoj sredini. Naime, sve do potkraj 18. st. Ugarska je bila multietnička država u kojoj se govorilo brojnim jezicima. Službeni jezik je bio latinski, a svaka etnička zajednica imala je mogućnost korištenja vlastitog jezika u školstvu, crkvi i lokalnoj upravi.

Hrvati u Ugarskoj tu su mogućnost obilato koristili: imali su župnike ili kapelane koji su bili Hrvati ili su dobro govorili hrvatski jezik te svoje pučke škole, a hrvatski jezik se predavao na preparandijama u Baji i Kaloći kao nastavni predmet. Usto, i mnogi su cehovi imali svoje statute na hrvatskom jeziku, a sačuvane su i brojne oporuke na njemu napisane.

Međutim, od kraja 18. st. Mađari su započeli borbu kojom se željelo nametnuti mađarski kao službeni jezik. Pritom su pripadnike nemađarskih naroda pokušavali uvjeriti kako je to dobro za sve stanovnike Ugarske. Iz tih razloga Hrvati do 1874. nisu mogli studirati na vlastitom jeziku. Do te je godine, stoga, ne-

poznavanje mađarskog jezika za Hrvate automatski značilo i nemogućnost pristupa visokom obrazovanju ili najvažnijim funkcijama u ugarskom dijelu Monarhije. Trojedna Kraljevina je odlučno pružala otpor takvoj politici, pa su tijekom druge polovice 19. st. Hrvati ipak uspjeli osnovati brojne nacionalne institucije koje su pokazale da i hrvatski jezik može igrati ulogu modernoga nacionalnog jezika.

Dok se u Trojednoj Kraljevini vodio hrvatsko-mađarski sukob oko hrvatske autonomije i prava na uporabu jezika, Hrvati su u Podunavlju bili u potpunosti prepušteni sami sebi. U brojnim su mjestima živjeli, primjerice, zajedno i sa Srbima, no ni od njih nisu dobivali konkretnu potporu, jer potonji su svoje jezično pitanje uspješno rješavali unutar vlastite narodno-crkvene autonomije. Ipak, ozbiljnijih jezičnih sukoba između Mađara i Hrvata u Ugarskoj i nije bilo prije 60-ih godina 19. stoljeća. Jer, još tijekom toga desetljeća, u Bačkoj je bilo 120 pučkih škola u kojima se poučavalo na hrvatskom jeziku. Međutim, Mađari su postupno ukidali hrvatski kao nastavni jezik u pojedinim mjestima, pa se 1878. broj škola u kojima se poučavalo na hrvatskom jeziku smanjio na 23, a 1890. ostalo je u Bačkoj svega šest takvih škola.¹ A slična se politika počela provoditi i u crkvama. Takva je nasilna politika dovela je do čuvenoga santovačkog slučaja kada je 1200 Šokaca zbog nemogućnosti pastoralna na vlastitom jeziku prešlo na pravoslavlje.²

2. Tradicija hrvatskog jezika u ugarskom Podunavlju do polovine 19. stoljeća

Zbog nasilne se mađarizacije među podunavskim Hrvatima tijekom 60-ih godina 19. st. javio snažan otpor. Braneći vlastiti identitet i jezika pozivali su se na snažnu jezičnu tradiciju koju

¹ Usp. J. Skenderović, O školstvu u Subotici i među bačkim Hrvatima, *Zbornik Ivan Antunović*, br. 2-3, Subotica, 1992., 49.

² Usp. P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930, 181.

su u Podunavlju razvili hrvatski franjevci i isusovci. Ona je bila čvrsto povezana s jezičnom tradicijom u ostalima *hrvatskim zemljama*, ali je kulturni i politički odnos podunavskih Bunjevaca i Šokaca prema Hrvatima tada još bio nejasan. U stvari, odmah na početku pokušaja određivanja vlastite kulturne, a s time i jezične politike, pokazalo se da to nije samo kulturno nego i političko pitanje. Stoga su se, s tim u vezi, pred bačke Hrvate odmah postavila i pitanja njihove nacionalne pripadnosti te lojalnosti ugarskoj državi.

Iako je većina *podunavskih Hrvata* tada, a i kasnije još sebe doživljavala kao *političke Mađare*, jezična im je problematika, ipak, nametnula pitanja hoće li krenuti u oblikovanje vlastitoga književnog jezika ili će prihvatiti književnu standardizaciju koja se ostvarivala u Hrvatskoj. Takvo određivanje odmah ih je i politički postavljalo u drugačiji odnos prema Mađarima. Prihvatanje hrvatskoga književnog jezika bilo je, naime, nezgodno jer je simbolički ukazivalo na otvorenu političku suradnju s Hrvatima, kao što bi i prihvatanje srpskog jezika i cirilice značilo da su se bački Bunjevci i Šokci odlučili politički za suradnju sa Srbijom. Postojala je i treća opcija, ona koja je nudila oblikovanja bunjevačko-šokačkoga jezika i identiteta, a koja se mnogima činila kao neutralna i najmanje politički opasna jer pružala je mogućnost zaustavljanja mađarizacije, a istodobno nije otvoreno upućivala na kulturnu i političku suradnju s Hrvatima ili Srbima. Međutim, za Mađare sve tri opcije nisu bile prihvatljive: u svakoj su prepoznавали opasnost *panslavizma* koji ih je stalno plašio.

Jezična tradicija *podunavskih Hrvata* započela je odmah s njihovim doseljavanjem u 17. stoljeću, koje je bilo i vrijeme početka velike katoličke akcije stvaranja književnoga *ilirskog jezika* koji je trebao poslužiti za širenje katoličke propagande među Južnim Slavenima. Glavni su nositelji tog projekta u početku bili isusovci, a potom, nakon svojega osnivanja

1622. godine, Sveta kongregacija za propagandu vjere, koja se obično skraćeno naziva *Propaganda*.

Prve značajne korake u oblikovanju *ilirskoga književnog jezika* napravili su isusovci Bartol Kašić (*Institutionum linguae illyricae*, Rim, 1604., te *Ritual rimski istomaccen slovinski*, 1640.) i Jakov Mikalja (*Blago jezika slovinskoga*, Loreto, 1649.), koji su izabrali, na temelju vlastitih iskustava (jer proputovali su Dalmaciju, Bosnu, Srijem i protor južne Ugarske), latinsko pismo i štokavsku ikavicu³ za temelje budućega književnog jezika te izradili prvu gramatiku i prvi rječnik. No, unatoč tome, trebalo je da taj jezik i zaživi, odnosno da se njegova uporaba proširi među vjernicima. Taj zadatak su, pod patronatom *Propagande*, trebali obaviti *ilirski zavodi* u Italiji u kojima su otvarane katedre *ilirskog jezika*.⁴

Ubrzo su se u Bosni pojavili prvi rezultati rada na stvaranju tog jezika, jer je već tijekom 17. st. značajan broj bosanskih svećenika, uglavnom franjevaca, počeo na njemu samostalno izdavati brojne knjige namijenjene najširem krugu vjernika.⁵ Štoviše, njihov rad je otvorio novu fazu u stvaranju standarnoga književnog jezika, što se prije svega odnosilo na izbor pisma, jer je, unatoč posvemašnje raširene bosančice zbog franjevačkog utjecaja u Bosni, Slavoniji i Dalmaciji, ipak prevladao izbor latiničnog pisma, dakle izbor B. Kašića i J. Mikalja. Tako je potkraj 17. st. *ilirski jezik* već imao nekoliko važnih

³ U spomenutim je krajevima katoličko stanovništvo većinom govorilo štokavsku-ikavicu, koja je bila u potpunosti razumljiva i nekatolicima. Stoga je B. Kašić, primjerice, takav izbor obrazložio tvrdnjom kako je riječ o "najobćenijem" jeziku "koga može svak lakšje razumiti" (prema: S. Krasić, *Pape i hrvatski književni jezik*, Zagreb, 2004., 58).

⁴ Godine 1581. osnovan je *Ilirski zavod* u Loretu, 1625. Zavod *S. Giovanni Rotondo* u Apuliji, a 1663. zavod u Fermi (usp. *isto*, 44).

⁵ Među njima su najpoznatiji autori bili fratri Matija Divković, Pavao Posilović, Stjepan Matijević, Ivan Bandulavić i drugi.

elemenata standardizacije: štokavsko-ikavsko narječe i latinsko pismo te gramatiku i rječnik.

Nakon velikih seoba hrvatskog pučanstva iz Dalmacije, Bosne i Hercegovine u Slavoniju i ugarsko Podunavlje došlo je, potom, i do prebacivanja središta kulturnog stvaranja franjevaca Bosne Srebrenе u sjeverne krajeve. Za njihovu je aktivnost posebno važan bio franjevački samostan u Budimu, u kojemu je od početka 18. st. djelovalo franjevačko visoko učilište. Među tamošnjim franjevcima najveći su doprinos razvitku standardnoga književnog jezika dali Stjepan Vilov (*Opomena*, dodatak djelu *Razgovor prijateljski među kestjaninom i ristjaninom*, Budim, 1736.) i Emerik Pavić (*Opomena*, mali jezični dodatak u djelu *Jezgra rimskega pravovirnoga nauka kršćanskoga za mladež*, Budim, 1769.), objavljajući brojna djela na *narodnom jeziku*, a upuštajući se i u jezična pitanja, prije svega grafijskog ujednačavanja. Njihova su rješenja prihvatali svi hrvatski članovi franjevačke provincije sv. Ivana Kapistranskog, a utjecala su i na neke kasnije hrvatske lingviste, prije svega na Ignjata A. Brlića (Uspomena jednoga od naših glavnih i slavnih pisatelja, *Zora dalmatinska*, 3, br. 12, 1846., 94.-95).

Navedeni primjeri pokazuju da Hrvati u Podunavlju nisu bili samo konzumenti hrvatske kulture nego i aktivni sudionici u oblikovanju hrvatskoga književnog jezika. Sve do polovine 19. st. oni su gotovo istodobno kao i svi ostali Hrvati prihvaćali sva nova dostignuća u razvoju jezika. Tako je, nakon Gajeva rješenja grafije hrvatskog jezika, ona već polovinom 19. st. prihvaćena i kod Hrvata u Ugarskoj i Slavoniji.⁶ A pristizale su i kulturne i političke novosti iz Hrvatske, od književnih reformi, preko ilirskog pokreta, do moderne integracije hrvatske načije.

⁶ Novom grafijom tiskao je Stipan Grgić Krunoslav već 1862. u Baji svoje djelo *Mali križić Nazaretanskog Isusa*, a 1865. i *Živu ružicu* (usp. A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918. godine*, Zagreb, 1994., 54).

Na tim su temeljima podunavski Hrvati trebali tijekom druge polovine 19. st. odlučiti o dalnjem razvitku jezičnog standarda. U rješavanju tog problema veliku je ulogu odigrao Ivan Mihalović, profesor bajske učiteljske škole, koji je 1874. u Baji na mađarskom objavio *Slovincu ilirskog jezika* (*Gyakorlati Ilir nyelvtan*), koje je doživjela čak dva izdanja (Baja, 1881. i 1914.).⁷ Nažalost, hrvatski se jezikoslovci do danas još nisu pozabavili njenim sadržajem, ali samo ime jezika pokazuje da je jezični razvoj *podunavskih Hrvata* bio dio kontinuiteta koji je u Hrvatskoj postojao još od Ignjata Brlića i njegove *Grammatik der illyrischen Sprache*, 1833., preko Antuna Mažuranića i njegovih *Temelja ilirskog i latinskog jezika*, 1839., odnosno kasnije *Slovnice hrvatske*, 1859., sve do Vjekoslava Babukića i njegove *Ilirske slovnice*, 1954. godine.

Povezanost kulturnoga i političkog djelovanja bila je prepoznatljiva u svakom koraku razvoja hrvatskog identiteta u Podunavlju. Mađarski strah od *panslavizma* javlja se i pri objavlјivanju najmanjih vjerskih brošura na hrvatskom jeziku. Ta politizacija jezičnog pitanja jasno je vidljiva i iz problema uporabe imena koje su bački Hrvati koristili za svoj jezik. B. Kašić i J. Mikalja nazivali su na latinskom svoj jezik *lingua Illyrica*, a na hrvatskome *jezik slovinski*. Takvo su ime prihvatali kasnije i mnogi drugi hrvatski pisci u Dalmaciji, Bosni, Slavoniji i ugarskom Podunavlju te se ono zadržalo u tim krajevima sve do druge polovine 19. stoljeća. Međutim, pored ilirskog imena *podunavski* su *Hrvati* u 18. i 19. st. upotrebljavali i druga imena za vlastiti jezik: najčešće su ga nazivali *dalmatinskim*, a od 19. st. i *bunjevačkim jezikom*.

Dalmatinsko ime je bilo veoma rašireno tijekom 18. i u prvoj polovini 19. stoljeća. Većina se, naime, *podunavskih Hrvata* sve do početka 19. st. osjećala Dalmatincima, dok su bunjevačko

⁷ Usp. *isto*, 82.

i šokačko ime upotrebljavali uistinu rijetko. O raširenosti dalmatinskog imena svjedoči i primjer knjige *Put nebeski* fra J. A. Knezovića, tiskane 1818. u Budimu, u čijem predgovoru subotički senator Blaž Subotić (Blazius Subbotich) piše da je pojavu tog, drugoga izdanja knjige omogućio subotički magistrat, što potvrđuje težnju očuvanja *dalmatinskog jezika*, iako su *podunavski Hrvati* još u prvoj polovici 19. st. sebe nazivali brojnima drugim imenima (Bunjevci, katolički Raci, Iliri). Ipak, dalmatinsko je ime ostalo sve do druge polovine 19. st. prisutno, pa je, primjerice, prema školskim izvješćima od 1846. do 1866. gimnaziju u Baji pohađalo 328 *Dalmatinaca*.⁸ Tek potom se to ime potiskuje i afirmiraju se dva druga imena – Bunjevci i Šokci.

Promjene su imena jezika tekle usporedo s procesima oblikovanja nacionalnog identiteta, pa istodobno postojanje ilirskog, dalmatinskog i bunjevačkoga imena za hrvatski jezik u Podunavlju samo pokazuju da tijekom 19. st. nacionalni identitet *podunavskih Hrvata* još nije bio oblikovan. Međutim, nesumnjivo je bilo da je riječ o jednome jeziku, čega su bili svjesni i njegovi govornici te stručnjaci, primjerice još u 18. st. Filip Grabovac (*Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti arvatskoga*, Venecija, 1746., 215), koji je, u obrani istovjetnosti dalmatin-skog, hrvatskog i ilirskoga jezika, zapisao:

U Dalmaciji kako koji narod bi, tako se i jezik zna, kakonoti: ilirički, pak slovinjski, potomtoga rvacki evo i danas. Tri su imena, a jedan je isti jezik.

Sve u svemu problemi su imena i standardizacije jezika u drugoj polovini 19. st. bili među najvažnijim pitanjima kulturnog identiteta *podunavskih Hrvata*. A činjenica da njihova jezična tradicija nije u potpunosti bila njihova nego se nadoveziva-

⁸ Usp. F. Czirfusz, *Baja városa. Vasárnapi Újság*, Pest, 1866., 481.

la na jezične uspjehe iz Dalmacije, Bosne i središnje Hrvatske pokazivala je da oni nisu sami mogli oblikovati književni jezik. U Hrvatskoj su se, pak, jezikoslovci u međuvremenu već 60-ih godina 19. st. gotovo u potpunosti opredijelili za štokavsku i jekavicu, pa se tada postavilo novo pitanje: hoće li bački Hrvati biti spremni na prihvatanje toga novog koraka, pogotovo zato jer su sve dotadašnje hrvatske knjige u Podunavlju bile tiskane na štokavskoj ikavici.⁹

3. Rasprava oko književnog jezika u Bunjevačko-šokačkima novinama i Nevenu

Otvorena rasprava oko književnog standarda među bačkim Hrvatima je otpočela odmah nakon početka izlaženja *Bunjevačko-šokačkih novina* (BŠN) 1870. godine, a od 1885. i u *Nevenu*, pri čemu su se u raspravu uključili tadašnji najugledniji intelektualci I. Antunović, fra Stipan Vujević, Mijo Mandić, Đuro Balog, Stipan Grgić Krunoslav i drugi. Odmah je, još 1870. godine, bilo vidljivo je da je rasprava oko jezika u ono vrijeme bila za bačke Hrvate i veliko političko pitanje. Stoga je i sam regionalni pokušaj vođenja bunjevačko-šokačke politike bio kod Mađara dočekan s velikim nezadovoljstvom, pa je bilo za očekivati da bi svako javno istupanje, u kojemu bi se bački Bunjevci i Šokci pojavili udruženi s Hrvatima ili sa Srbinima, još više izazvalo mađarski otpor. O tome, primjerice, svjedoči i jedno pismo koje je biskup I. Antunović uputio suradniku Blažu Modrošiću s kojim je uređivao *BŠN* i, kasnije, *Bunjevačko-šokačku vilu*:

Nas osobito paze, da li imamo veze sa Zagrebom i Novim Sadom. Zato ako ti koji hrvatski spisatelj pošalje rukopis, a ti ga dobro prouči i svakako uvrsti: ali ako bude zlih posljedica ne odaj pisca i

⁹ Usp. M. Moguš, *Povijest hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1995., 178.

*primi na sebe svu odgovornost, jer ako naši protivnici doznadu da u Vili pišu Hrvati, onda je kraj i našim novinama.*¹⁰

Unatoč tome neki su se oblici suradnje ipak javno provodili, pa je, primjerice, Ivan Mažuranić još kao dvorski kancelar pomagao prosvjetni rad u Bačkoj te tamošnjim Hrvatima slao školske i druge knjige.¹¹ Istu činjenicu potvrđuje i Ante Miroslav Evetović.¹²

Tijekom rasprave o prihvatanju književnog standarda bunjevački su se prvaci podijelili u dva tabora. Prvi je smatrao da *podunavski Hrvati* trebaju oblikovati svoj književni standard temeljen na štokavsko-ikavskome narječju. Među prvima je takav stav zastupao novinar Kalor Milovanović, a kasnije su se u tu ortodoksnu bunjevačku skupinu u *Nevenu* uključili učitelj Mijo Mandić i svećenik Nikola Kujundžić. M. Mandić je pritom u obrani ikavštine naglašavao posve opravdani argument da je upravo to narječe nekada bilo gospodujuće jer su na njemu pisali najugledniji dalmatinski, slavonski i podunavski pisci (B. Kašić, M. P. Katančić, A. Kanižlić, M. A. Relković, S. Vilov, E. Pavić, G. Peštalić, G. Čevapović i dr.). A K. Milovanović je svoj stav argumentirao činjenicom da Bunjevci "ništa drugo nisu do Bunjevci", odnosno da su različiti i od Srba i od Hrvata, pa zato trebaju i u jezičnom pitanju krenuti svojim putem. U toj obrani bunjevačkog jezika nije, međutim, razmišljao i o tome da je i većina ostalih Hrvata sve do početka 19. st. upotrebljavala štokavsku ikavicu kao jezični standard, pa je njegova argumentacija bila posve netočna. No, on je kasnije u potpunosti promijenio svoje mišljenje. Prvo je 1876. pobjegao u Srbiju, gdje se borio u srpsko-turskim ratovima 1876. i 1877.-1878.

¹⁰ Prema: M. Evetović - L. Krmpotić, *Život i rad biskupa I. Antunovića*, Pečuh, 2004., 71.

¹¹ Usp. P. Pekić, *n.dj.*, 155.

¹² Prema: A. Sekulić, *n.dj.*, 267.

godine, a onda je u cijelosti prihvatio srpski nacionalni identitet i prešao na pravoslavlje.¹³

Otpor prema prihvaćanju hrvatskoga književnog jezika dijelom je bio i posljedica neobaviještenosti o procesima koji su se događali u Hrvatskoj, pa su neki od bunjevačkih prvaka još uvijek mislili da je hrvatski jezik standardiziran na temelju narječja Zagreba i šire okolice. Takve zablude pokušavao je razbistriti S. Vujević, koji je u *BŠN-u*, g. I., 1870., 326, objašnjavao da novi hrvatski književni jezik nije napravljen na temelju kajkavskog narječja, nego je to u stvari onaj jezik "kojeg smo dosad nazivali ilirskim, niki dalmatinskim, niki slavonskim jezikom."

S. Vujević je, inače, bio jedan od predstavnika druge skupine koja je budućnost jezika bačkih Hrvata vidjela u prihvaćanju novog standarda hrvatskoga književnog jezika, odnosno štokavske ijekavice. Tu je skupinu predvodio I. Antunović, a pored S. Vujevića podupirao ju je i svećenik Đ. Balog. Oni su dokazivali da je hrvatski književni jezik već prihvaćen kod gotovo svih Hrvata i da bi ga zato trebali prihvatiti i *podunavski Hrvati*. Prema njima, bilo kakav pokušaj stvaranja vlastitoga bunjevačko-šokačkog književnog jezika bio bi besmislen, jer u Bačkoj nema ni ljudi koji bi taj posao napravili, a nema niti potrebe, jer je broj *podunavskih Hrvata* ionako mali.

Veliku ulogu u prihvaćanju hrvatskoga književnog jezika odigrala su, uz školske udžbenike koje je slao I. Mažuranić, i hrvatska kulturna te vjerska društva, posebice *Matica hrvatska (MH)* i *Društvo sv. Jeronima (DSJ)*. Njihovo je izdavaštvo od 70-ih do 90-ih godina 19. st. doslovno prelavilo Bačku, pa su se primjeri njihovih knjiga i kalendaru mogli naći u svakome bunjevačkom domu. Prema najstarijim podacima o njihovu djelovanju zna se da je u Bačkoj prvi poznati povjerenik *MH-*

¹³ Prema: A. M. Kuntić, *Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca*, Beograd, 1969., 417.

a bio dr. Vranje Sudarević,¹⁴ a prvi povjerenik *DSJ*-a Đ. Balog, podarhiđakon i župnik u Baču.¹⁵ Također je poznato da je 1883. *DSJ* u Subotici imao svojega povjerenika Bartola Matkovića, vjeroučitelja u Subotici. Uz *MH* i *DSJ* u aktivno se širenje svojih izdanja uključio i *Zbor duhovne mladeži zagrebačke*, koji je u dva navrata (1886. i 1899.) također poslao puno knjiga u Suboticu.¹⁶ Tako je u drugoj polovini 19. st. u Bačku iz Hrvatske počela pristizati velika količina različitih knjiga, koje su sasvim sigurno imale presudan utjecaj na kulturno i političko oblikovanje bačkih Hrvata, posebice zato jer su one bile snažno podupirane od hrvatskih katoličkih svećenika, koji su tada još igrali ulogu političke i kulturne elite.

U polemici oko jezika postojalo je i treće mišljenje koje je zastupao Ambrozije Boza Šarčević. On je bio za jezičnu suradnju sa Srbima, odnosno za potpuno prihvatanje Vukove jezične reforme te je, prema Albi M. Kuntiću, stupio još 1853. u kontakt sa samim Ilijom Garašaninom, a potom je bio u stalnim kontaktima s vodećima srpskim političkim krugovima u Beogradu i Novom Sadu. Te su njegove veze bile podupirane i novčanim donacijama, jer su i Srbi u drugoj polovini 19. st. u bačkima Bunjevcima i Šokcima počeli sve više prepoznavati saveznike za borbu protiv Mađara. A. B. Šarčević je bio uvjeren da će Vukova reforma dovesti do prihvatanja ikavice kao književnog standarda, ali je zanimljivo da se napisjetku dogodilo sasvim obrnuto, odnosno to da je nisu prihvatali ni Hrvati niti Srbi, iako je bila raširena od Dalmacije do ugarskog Podunavlja. Razlozi neuspjeha bunjevačko-srpske kulturne suradnje u to su vrijeme bili brojni, ali je jedan, iako banalan, bio posebice istak-

¹⁴ Usp. *Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar za godinu 1925.*, Subotica, 1924., 38.

¹⁵ Usp. A. Poljaković, [Bez naslova], *Klasje naših ravni*, g. V., br. 1, Zagreb, prosinac 1943., 57.

¹⁶ Usp. *Subotičke novine*, br. 2, Subotica, 22. ožujka 1936., 5.

nut. Naime, bački Bunjevci i Šokci jednostavno nisu znali čitati cirilicu što ih je gotovo u potpunosti izoliralo od srpske kulture, pa i od utjecaja srpske jezične baštine sve do kraja postojanja Austro-Ugarske Monarhije. Zato su srpske jezične rasprave uglavnom ostale nepoznate bačkim Hrvatima sve do početka 20. stoljeća.

4. *Upotreba jezika i politička opredijeljenost*

U formiranju hrvatske, mađarske i srpske nacije jezik je imao posebnu ulogu – ulogu potvrđivanja pripadnosti. Kod tih nacija postojala je namjera asimilacije susjednih etničkih skupina, jer su sva tri naroda pretendirala na prostor na kojem su živjeli i drugi narodi. U takvom razvoju političkih prilika upotreba jezika je služila kao javno izražavanje pripadnosti određenoj naciji. Zato je do 1918. svaki lojalni Bunjevac, kao *politički Mađar* u Bačkoj, govorio javno na mađarskom, a oni koji su željeli u potpunosti prihvatići mađarski identitet govorili su mađarski i unutar vlastite obitelji. I poslije Prvoga svjetskog rata događala se slična stvar u srpsko-hrvatskim odnosima.

Politička težina upotrebe manjinskog jezika bila je stalno prisutna. U doba formiranja nacija posjedovanje vlastitoga književnog jezika je bilo i stvar dokazivanja vlastitog prava na bivanje nacijom. U tom pogledu su posebice Mađari pokušavali negirati nacionalni identitet manjih nacija unutar Ugarske tvrdeći da one, te male etničke zajednice, nisu u stanju ostvariti *visoku kulturu* na vlastitom jeziku. Zato su se u borbi za vlastiti opstanak nemađarske nacije (Hrvati, Srbi, Slovaci) služile i jezičnom borbom, odnosno pokušavale su dokazati da i njihovi jezici mogu postići visoku razinu standardizacije vlastitog jezika te da mogu na njima objaviti velik broj različitih naslova. U tom su pogledu i Hrvati i Srbi u 19. st. prilično dobro stajali, jer je već tada srpsko izdavaštvo bilo bogato razvijeno, a ni hrvatsko nije zaostajalo. Razvijenost jezika i velik broj intelek-

tualaca koji su taj jezik koristili u svojem radu omogućili su i osnivanje škola na vlastitom jeziku, pa su već u 18. st. i Hrvati i Srbi u Ugarskoj imali svoje škole.

Međutim, za razliku od Hrvata iz *Trojednice*, *podunavski* se *Hrvati* u 19. st. u Ugarskoj suočili sa snažnim identitetskim problemom. To je bila za njih iznenađujuća situacija jer im dotadašnja upotreba različitih imena za sebe same i za vlastiti jezik nije predstavljala problem. Primjeri subotičke matične knjige vjenčanih i matične knjige *Ilirske parohije* u Budimu najbolje pokazuju da su se *podunavski Hrvati* oblikovali iz brojnih skupina katoličkih Raca, Šokaca, Bunjevaca, Dalmatinaca i Bošnjaka koji su se kroz brojne migracije i brakove u Budimpešti, Pečuhu, Slavoniji i Bačkoj izmiješali sa Slavoncima i Hrvatima iz središnje Hrvatske, pa su se ta brojna regionalna i subetnička imena zadržala, ali su među njima imala posve drugo značenje. Sam biskup I. Antunović za sebe je tvrdio da je on i Rac i Ilir i Dalmatinac i Bunjevac, pokazujući time da brojnost imena ne umanjuje kulturnu povezanost hrvatske zajednice. No, usto, on je ipak uočio da se oko njega događaju procesi nacionalne integracije, pa je sam rekao da su se oni (Bunjevci, Šokci, Dalmatinci, katolički Raci) upravo tada počeli nazivati *Hrvatima*, baš kao što su se i Vlasi u Lici tada počeli sve više nazivati *Srbima*. Nema ljepšeg primjera koji pokazuje kako je jedan biskup bio u stvari zatečen procesima hrvatske i srpske nacionalne integracije koji su se događali pred njim i koji su premoderna staleška društva preoblikovali u moderne nacije.

Takva pluralnost identiteta *podunavskih Hrvata* shvaćana je kod Mađara kao njihova slabost, odnosno nacionalna nezrelost, pa su ih oni tretirali kao *egyebek (ostale)*, odnosno kao kulturno nerazvijenu etničku zajednicu koja će se prije ili kasnije asimilirati u mađarsku naciju. Zbog velikog pritiska Mađara *podunavski* su *Hrvati* shvatili da se jedino rješenje njihova položaja moglo naći u otvorenome kulturnom i političkom priključenju hrvatskoj naciji, ali je to rješenje moglo kompro-

mitirati njihovu lojalnost prema Ugarskoj, pa su mnogi od nje-
ga zazirali. Međutim, hrvatski je kulturni utjecaj već tada bio
veoma velik, pa je i jezično jedinstvo s ostalim Hrvatima bilo
već unaprijed riješeno. Kulturno povezivanje s *Trojednicom*
jačalo je i njihovu političku emancipiranost, što će se poka-
zati već 80-ih godina 19. st. kada se subotički Bunjevci prvi
put organiziraju kao politička skupina. Proces političke i kul-
turne emancipacije *podunavskih Hrvata* nastavio se intenziv-
nije u prvim desetljećima 20. stoljeća. Dilema između stvaranja
vlastitoga bunjevačkog književnog jezika i prihvatanja hrvat-
skoga književnog standarda razriješila se sama od sebe, jer za
bunjevački jezik nisu postojali nikakvi stvarni uvjeti opstanka.
Integracija se u hrvatsku naciju pokazala kao prirodni proces,
kojem je alternativa bila potpuna mađarizacija. U sklopu te na-
cionalne integracije *podunavski su Hrvati* riješili i svoje jezično
pitanje.

Sažetak

Tijekom modernizacijskih procesa kulturna je djelatnost dobila posve novu dimenziju. Zbog integrativne snage i mogućnosti ideoškog djelovanja kultura je u 19. st. ušla u sferu političkog djelovanja. Analiza društvene uloge književnog jezika najbolje pokazuje taj odnos između kulture i politike. Jezično pitanje kod *podunavskih Hrvata* nije se pojavljivalo sve do druge polovine 19. stoljeća, jer su do tada uživali potpunu jezičnu autonomiju, koju su mogli ostvarivati u crkvi, školstvu i djelomično u institucijama lokalne uprave. Međutim, tijekom 60-ih godina 19. st. mađarske su vlasti počele nasilno istjerivati *ilirski jezik* iz svih javnih institucija, što je kod *podunavskih Hrvata* izazvalo otpor.

U pokušaju afirmacije vlastitoga književnog jezika oni su shvatili da to nije samo kulturno nego i političko pitanje. Iako je kulturna suradnja s Hrvatskom trajala neprekidno još od njihova doseljavanja u Podunavlje, dio je *podunavskih Hrvata* zazirao od otvorenog prihvatanja hrvatskoga književnog jezika, jer su se plašili da će ih Mađari optužiti za panslavizam. Zato su se zalagali za oblikovanje *bunjevačkog jezika*. Međutim, ta opcija nije nikada zaživjela, jer sami Bunjevci i Šokci nisu imali snage za tako veliki poduhvat kao što je stvaranje standardnoga književnog jezika. S druge

strane postojala je i mogućnost književne suradnje i prihvaćanja srpskoga književnog jezika, ali je u 19. st. ta suradnja izostala, dijelom zbog vjerske razlike i političkih razmimoilaženja, a najviše stoga što su se hrvatska i srpska kultura u Podunavlju do tada gotovo u potpunosti neovisno razvijale.

Zusammenfassung

Im Verlauf der Modernisierungsprozesse hat der kulturelle Einfluss eine völlig neue Dimension eingenommen. Wegen der integrativen Kraft und der Möglichkeit der ideologischen Einwirkung ist die Kultur im 19. Jahrhundert in den politischen Wirkungsbereich übergetreten. Die Analyse der gesellschaftlichen Rolle der Schriftsprache (Standardsprache) zeigt am besten dieses Verhältnis zwischen der Kultur und der Politik. Die Frage der Sprache bei den *Kroaten der Donauebene* trat bis zur zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts nicht auf, weil sie bis dahin eine absolute sprachliche Autonomie hatten, die sie in der Kirche, der Schule und teilweise in den Institutionen der lokalen Verwaltung in Anspruch nehmen konnten. In den 60-iger Jahren des 19. Jahrhunderts aber begannen die ungarischen Machthaber, die *illyrische Sprache* aus allen öffentlichen Institutionen mit Gewalt zu vertreiben, was bei den *Kroaten der Donauebene* auf Widerstand traf.

Bei den Bemühungen um die Affirmation der eigenen Schriftsprache haben sie erkannt, dass das nicht nur eine kulturelle, sondern auch eine politische Frage ist. Obwohl die kulturelle Zusammenarbeit mit Kroatiens ununterbrochen seit ihrer Zuwanderung in die Donauebene aufrechterhalten blieb, widersetzte sich ein Teil der *Kroaten der Donauebene*, die kroatische Schriftsprache offen anzunehmen, weil sie fürchteten, die Ungarn würden sie des Panslawismus anschuldigen. Deshalb haben sie sich dafür eingesetzt, die *bunjewischa Sprache* zu entwickeln. Jedoch ist diese Option nie umgesetzt worden, da die Bunjewer und die Schokzi für ein so großes Unterfangen, wie es die Entwicklung einer Standardschriftsprache wäre, nicht die Kraft hatten. Andererseits bestand auch die Möglichkeit der literarischen Zusammenarbeit und der Annahme der serbischen Schriftsprache, aber im 19. Jahrhundert blieb diese Zusammenarbeit aus, teilweise aus Gründen der Religionsunterschiede und der politischen Meinungsverschiedenheiten, in erster Linie aber deshalb, weil sich die kroatische und serbische Kultur in der Donauebene bis dahin fast gänzlich unabhängig voneinander entwickelt haben.

Summary

During the modernisation processes, cultural activities assumed a whole new dimension. Due to its integrationist power and the possibility of promoting ideological activity, in the 19th century, culture was considered a part of the political sphere of activities. The analysis of the social role of the standard language shows this relationship between culture and politics. The language issue of the *Croats in the Danube region* was not mentioned before the second half of the 19th century, because prior to this, they enjoyed full linguistic autonomy, which they could practice in the church, in schools and partly in the institutions of local administration. However, during the 1860-ties, Hungarian authorities started to forcibly push out the *Illyrian language* from all public institutions, and this caused resistance of *Croats in the Danube region*.

In the attempt to assert their own standard language, they realized that this is not only cultural, but also a political issue. Although cultural cooperation with Croatia was preserved since the time of their migration to the Danube region, one part of the *Croats living in the Danube region* was reluctant to openly accept Croatian standard language, because they were afraid that the Hungarians would accuse them of pan-Slavism. This is the reason why they advocated the forming of the *language of Bačka-Croats*. However, this idea was never turned into practice, because the Bačka-Croats themselves did not have the strength for such an major endeavour, as the creation of a standard language. On the other hand, there was the possibility of literary cooperation, and the possibility of adopting Serbian as standard language. However, in the 19th century, there was no such cooperation, partly due to religious and political differences, but mostly because the Croatian and the Serbian cultures in the Danube region developed completely separately until that time.